

LENDVAI TAMÁS

Szemelvények Bajorország népiskolai közoktatásának történetéből (1770–1815)

A kutatás indokltsága

Tanulmányunk során vizsgáljuk azokat bajorországi nyilvános népiskolai közoktatást szabályozó joganyagokat, amelyek Poroszország, Baden, Württemberg, Ausztria és Svájc tanügyi törekvéseivel párhuzamosan szignifikáns mértékben határozták meg Magyarország 19. századi népiskolai tanügyét. Kutatásaink szerint a hazai szakirodalom ezidáig érdemben nem vizsgálta Bajorország közoktatás történetét, ugyanakkor eredményeink alapján a német államok, különösen Poroszország úttörő munkássága mellett a 1770–1780, illetve az 1800–1815 közötti időszakban elkészült bajor iskolaszabályzatok és minisztériumi rendeletek hatást gyakoroltak 1856-tól a protestáns és katolikus felekezetek tanügyi modernizációs törekvéseire, ezáltal pedig az 1868. évi XXXVIII. törvénycikkre is.

Számos vívmányuk megjelenik a református egyházkerületek iskolaalkotmányának tekintetű, *Gönczy Pál* részéről 1858-ban kidolgozott „Népiskolai szervezet”-ben, valamint *Árvey Józsefnek* ugyanez évben elkészült „Népiskolai tanterv”-ében. Tekintettel arra, hogy Bajorországban már 1808 őszén a Belügyminisztérium keretében megszervezésre kerül a Nyilvános Oktatás- és Nevelésügyi Hivatal, az általa kiadott jogszabályok a felekezetek iskolaalkotmányai mellett erőteljesen befolyásolták a kiegyezést követően megszervezett magyar Vallás- és Oktatásügyi Minisztérium tevékenységét. Bajorország alaprendeleteinek egyes részei a porosz, badeni, svájci hatások mellett egyértelműen feltűnnek *Gönczy Pál* minisztériumi osztálytanácsos 1868 tavaszán elkészült népiskolai törvénytervezetében, és báró *Eötvös József* vallás- és közoktatásügyi miniszter részéről ugyanezen év júniusában benyújtott törvényjavaslatban. Arra, hogy báró *Eötvös József* ismerhette a bajor népiskolai közoktatás rendszerét, következtethetünk bajorországi emigrációjából.

Kutatásainkból tudjuk azt is, hogy a felekezeti sajtó, különösen a protestáns érdekeltségű *Sárospataki Füzetek*, illetve a *Protestáns Egyház és Iskolai Lapok*, valamint a katolikus egyházhoz tartozó *Religio*, és *Tanodai Lapok* is élénk figyelemmel kísérték a német államok, így Bajorország tanügyének fejlődését. Az indoklás másrészt a dél-német királyság központosításban játszott úttörő szerepéből is adódik, hiszen Poroszországgal azonos időben, 1808-ban szervezi meg a Belügyminisztérium közvetlen irányítása és felügyelete alá rendelt Oktatásügyi Hivatalt. A központosításnak köszönhetően a 19. század első évtizedeire a gyakorlatban is megvalósította a világi irányítású, de az egyházi értékeket is tiszteletben tartó állami oktatásrendszert.

Alapkutatásunk vállalt célja az, hogy vizsgálatainkkal későbbi tematikus, és komparatív kutatásokat alapozhassunk meg. A munka relevanciáját abban látjuk, hogy körütekintésünk szerint a hazai történettudomány szférájából hiányoznak Bajorország népiskolai közoktatás történetére vonatkozó elmélyült munkák, ugyanakkor a dél-német királyság úttörő volta jelen-

tösen befolyásolta Magyarország dualizmuskori (és az azt megelőző) állami és egyházi közoktatás politikáját. Tanulmányunkban nem vállalkozunk a történelmi folyamatok és kontextus feltárására, az intézményrendszer működésének ismertetésére, a jogszabályban foglaltak elmélyült értékelésére, ahogy az egyes paragrafusok tartalmi kifejtésére sem. Tanulmányunk kontextusának megértéséhez nyújt segítséget a lábjegyzetben megadott kortárs szakirodalmak.

Eredmények

Előkészítő időszak (1759–1780)

A bajor közoktatásrendszer megszervezésének kezdete a 16-17. századra nyúlik vissza. V. Albert herceg az 1553. évi országos rendeletében¹ a hercegség valamennyi városát, és falvát kötelezte a latin iskolák („lateinische Schulen”²) felállítására. Hatvanhárom évvel később a katolikus egyház érdekei és a fejlődő világi élet társadalmi-gazdasági elvárásai alapján I. Miksa az 1616. évi országos törvény („Landrecht der Fürstentume Ober- und Niederbayern”³) hatályánál fogva a városi és vidéki egyházközségeknek megparancsolta a „német iskolák” („teutschen Schulen”⁴) felállítását. Az oktatás célját az államnak engedelmes, az uralkodó felé lojális, a törvényeket teljesítő, valláserkölcsei életvitelű, becsületes és tisztességes keresztény gyermekek felnevelésében jelölte meg. A szülőknek megtiltotta gyermekeik más egyházközség tanintézetébe íratását, egyben elrendelte tankötelezettséget a tizenkettedik életév betöltéséig. A következő száz év során az államkormány („Staatsregierung”⁵) és az egyházi testületek („geistlichen Behörden”⁶) számos országos és helyi rendeletet bocsátottak ki a német iskolák felépítésére, megszervezésére és működtetésére vonatkozóan.

Dr. Heinrich Heppe kutatásaival egyetértve a bajor közoktatás új korszakát azonban III. Miksa József választófejedelem uralkodása (1745–1777) hozta meg. Az áttörés nyitányát az 1759. március 28-ai alapító okirattal, majd az 1759. június 25-ei megerősítő rendelettel megszerveződött Müncheni Tudományos Akadémia („Academie der Wissenschaften zu München”⁷) adta. A tudományos intézet megszervezése hozzájárult a bajor művelődésügy fejlődéséhez, amint a német nyelv tudományos színvonalú kutatásához, oktatásához is. Utóbbival összefüggésben kutatásaink alapján világosan látjuk, hogy a német nyelv akadémiai felkarolásának hiányában nem valósulhattak volna meg az 1770-es évtized közoktatásügyi reformszabályzatai, amint az alfabetizációban elért eredmények sem.

A tudományos akadémia eredményeként, a tanügy tekintetében az áttörés második szegmensét a bajor nyilvános népiskolai közoktatás atyjának tartott, tegernsee-i bencés rendi apát,

¹ Bairische Landtsordnung. Ingolstadt. 1553. 10. fejezet.

² Dr. Heinrich Heppe (továbbiakban Dr. Heinrich Heppe (1859): Gesichte des deutschen Volksschulwesens. Vierter Band. Verlag von Friedrich Andreas Perthes. Gotha 1859. 2. oldal. és August Kluckhohn: Beiträge zur Geschichte des Schulwesens in Bayern vom 16. bis zum 18. Jahrhundert. Verlag der. k. Akademie. Akademische Buchdruckerei von F. Straub. München 1875. 5–7. oldal.

³ Maximilian: Landrecht, Policey: Gerichts-, Malefiz- und andere Ordnungen. Der Fürstenthumben Oberrn und Niderrn Bayern. München. 1616. Der X. Titul. Von den Schuelen. Der dritt Articul. Von den Teutschen Schuelen. 583. o.

⁴ U. o. 584–585. oldal.

⁵ Dr. Heinrich Heppe (1859.) 3. oldal.

⁶ U. o.

⁷ U. o.

⁸ Az akadémia történetét lásd Denkschriften der Königlichen Akademie der Wissenschaften zu München Für Das Jahr 1808. Auf Kosten der. K. Akademie. München, 1809.

Heinrich Braun⁹ széleskörű reformprogramja hozta magával. A poroszországi iskolaszervezők, elsősorban *Julius Hecker* evangélikus lelkész és *Johann Ignaz Felbiger* ciszterci-rendi apát munkásságára, különösen a tanítás-módszertan fejlesztésében elért eredményeire erőteljesen építkező¹⁰ Heinrich Braun a Münchener Tudományos Akadémia professzoraként 1764-től német nyelvet, német irodalmat, és német szónoklattan (retorikát) oktatott a filozófiatudományi tagozaton. Kezdeményezéseivel, erőfeszítéseivel visszaszorította az egyeduralomra szert tett latin tudományosságot, a latin nyelvet; egyúttal előtérbe helyezte a német kultúrát, a német nyelvet és művelődésügyet, a német szellemiségű népoktatást és a népnevelést. Az alapfokú tanügy német nyelvi és kulturális alapokra helyezésével összefüggésben kiemelkedőnek értékeljük a tanszervezést fejlesztő, a tanítás-módszertant támogató szakkönyvek elkészítését, és a német nyelv oktatását elősegítő, korábban hiányzó¹¹ tankönyvek összeállítását. Tanirodalmi munkásságában akadémiai hivatalával összhangban különös figyelmet fordított a népiskolai („deutschen oder Trivialschulen”) német nyelvtan, német irodalom („Dicht- und Verskunst”¹²), német szónoklattan tanítás-módszertanának, és tantárgyakat támogató tankönyvek és szöveggyűjtemények elkészítésére is. A tankönyvek minőségét mutatja, hogy iskolai forgalomba hozatalukat az 1770-ben megszervezett *Bücher-Zensur-Kollegiums*¹³ hagyta jóvá. Heinrich Braun széleskörű tevékenységével mintegy másfél évszázadra alapozta meg a bajor népiskolai közoktatás egyházi és nemzeti karakterét, amelynek következményeként a népiskolák egyszerre működtek az egyház érdekei, értékrendje szerint, és a nemzet elvárásai alapján.

Az iskolaszervezést támogató szakkönyvek, a tanítás-módszertant taglaló segédletek, és tantárgyak oktatását támogató tankönyvek és szöveggyűjtemények elkészítésével párhuzamosan Heinrich Braun központi rendelettel – a tanítás-módszertan megállapításával, a tanítókkal szembeni követelmények, elvárások megfogalmazásával, valamint a központi tankönyvek alkalmazásának elrendelésével – egységessé tette Bajorország német iskolákon alapuló közoktatását. A bajorországi oktatásügyi reformer elsőként 1770-ben készítette el a hat fejezetből, összesen kilencvennégy paragrafusból álló *Plan der neuen Einrichtung in den deutschen Schulen*¹⁴ tantervet. A szeptember 18-án megjelent szabályzat a népiskolai közoktatás eredményességét és színvonalának fejlesztését (1.) a minőségi tankönyvekben, (2.) a kiképzett, erkölcsös, hivatásukban elkötelezett tanítóknak, és (3.) a hatékony tanítás-módszertan alkalmazásában állapította meg. A bevezetőnek tekinthető első egybefüggő egység (1-9.§.) a (1.§.) hármastól alapelvek rögzítésén túlmenően, (2.§.) megállapította az alsó és felső tagozatból álló hatosztályos népiskolákat, (3.§.) megszabta az egyes osztályok tankönyveit, (4.§.) azok kötelező jellegű beszerzésével az iskolaszékeket, és az egyházközségek elöljáróságait bízta meg, majd részletesen kitért a tanítók feladataira.

A prológust követő első fejezet (1-8.§.) a Johann Ignaz Felbiger elképzeléseinek figyelembevételével fejlesztett pedagógia alapelveit, és a tanítás céljait tárgyalta. A második (1-11.§.)

⁹ Heinrich Braun munkásságának feldolgozását lásd Martinus Gückel: *Heinrich Braun und die Bayerischen Schulen*. H. Kutzner. München 1891.

¹⁰ Johann Ignaz Felbiger és Heinrich Braun kapcsolatát tisztázását lásd Martinus Gückel (1891.) a 21., 22., 27., 31., 40. oldal. Julius Hecker és Heinrich Braun kapcsolatát pedig Martinus Gückel (1891) 22., 31., 40., 50. oldal.

¹¹ Dr. Heinrich Heppé megállapítása szerint az 1770-es évek elején Bajorországban egy katekizmus, egy ABC, egy evangéliumos könyvön kívül más nem állt rendelkezésre. In Dr. Heinrich Heppé (1859.) 10. oldal.

¹² U. o. 3. oldal

¹³ Martinus Gückel (1891.) 22. oldal.

¹⁴ Heinrich Braun: *Plan Der Neuen Schuleinrichtung in Baiern: Nebst Einem Unterrichte Für Schullehrer wie sie dem Churfürstl. gnädigen Befehle gemäss in den deutschen Schulen lehrern, und was sie für Eigenschaften haben sollen*. München 1770.

a mintaértékű tanítók jellemvonásait tisztázta. A harmadik a megújított pedagógiából vezette le az egyes osztályok esetében alkalmazott tanítás-módszertant, részletezve az ABC, és a betűk oktatását (I. Abschnitt 1-9.§.), a betűzgetés (II. 1-11.§.), az olvasás (III. 1-6.§.), az írás (III. 1-14.§.), a beszéd, a számolás, a fogalmazás, és a levelezés tanítását (V. 1-12.§.). A negyedik szakasz (1-14.§.) a tanítótól elvárta az igaz, tisztességes keresztény, a jó polgár, és a hasznos ember jellemvonásait, majd meghatározta a valláserkölcsei életvitel, és a tanítói életpálya követelményeit. A rendelet végrehajtásával a társadalmi összefogás alapelveinek megfelelően a Kormányt, a magisztrátusokat, a bíróságokat, a kolostorokat, a városokat, a falvakat, és valamennyi tanügyi hatóságot megbízott.

A következő évben az 1771. február 5-ei majd az 1771. június 25-én megjelenő „Generalmandat” pótolta a tantervből hiányzó keretszabályokat.¹⁵ A februári utasítás többek között előírta a német iskolák megszervezésének módját. A gyermekeket kötelezte az iskolalátogatásra és a valláserkölcsei képzésen való részvételre. A tanintézeteket feljogosította a tandíjak kivetésére (amely alól egyedül a nélkülszülő gyermekei mentesültek). A tanítóknak megtiltotta a gyermekek tanidő alatti foglalkoztatását, az alkalmazásban álló inasokat is kötelezte az iskolalátogatásra, és a valláserkölcsei foglalkozásokon való részvételre. Elrendelte a zug-iskolák bezárását, tilalmazta az iskolakerülést lehetővé tevő színlelt házi-tanítást, a tanintézeteket kötelezte az előírt tankönyvek megvételére, a község papját bízta meg a tanítás elősegítésével, egyúttal felkérte a tanításban való részvételre, a tanintézetek felügyeletét, vizitációját a település elöljárójának, az egyház küldöttség, az egyházközségi tanács, és világi testületek, hatóságok közös feladatává tette. Az 1771. június 25-ei rendelet megerősítette az általános tankötelezettséget, drasztikusan büntetve a gyermekek iskolalátogatását elhanyagoló szülőket. A tanintézeteknek megparancsolta a jogszabályokban kijelölt tankönyvek beszerzését, az iskolaszékek köteleességévé tette a szegény szülők gyermekeinek felsegélyezését. Eltávolítandónak ítélte meg az elavult korszerűtlen, vagy külföldről behozott tankönyveket, meghagyta az előírt tanítás-módszertan pontos alkalmazását, meghatározta a tankönyvek egységes árát, szabályozta a tanítói állást, megpályázásának módját, a kinevezést a müncheni oktatói bizottság előtt megtartott alkalmassági vizsga eredményes teljesítéséhez kötötte.

A nyilvános közoktatás fejlődésének következő szakaszát a jezsuita rend 1775. évi feloszlása vonta maga után. Az állampolitikai változás indokoltta tette a korábbi tanrendeletek részbeni újragondolását, Bajorország rövidesen a poroszországi iskolaszervező *Johan Ignaz Felbiger* sagan apát iskolaalkotmányát adaptálva 1778. augusztus 8-án *Churfürstliche Schulverordnung für die bürgerliche Erziehung der Stadt- und Landschulen in Bayern*.¹⁶ néven jelentett meg iskolaszabályzatot. A bevezető rendelkezésekből és két fejezetből felépülő, összesen negyvenhárom paragrafust tartalmazó igen részletes szabályzat a 2. §.-a három szintes oktatásrendszert fogalmazott meg: (1.) a körzetek fővárosainak a magasabb középosztály képzéséért a gimnáziumok fenntartása mellett előírta a polgári reál és középfokú iskolák („bürgerliche Real- und Hauptschulen”) megszervezését; (2.) a városokat, és a kisebb vidéki településeket kötelezte az alsó fokú városi és vidéki, más néven alsó fokú iskolák felépítésére; (3.) végül valamennyi fejedelmi állású gimnáziumot működtető fejedelmi város köteleességévé tette az alsó fokú példány- vagy normaiskolák felállítását, amelyek egyik lényeges feladata a szabályzat szerint mintával szolgálni a kisebb városok, és falvak tanintézetei számára.

¹⁵ A keretszabályzatok megtekinthetőek: Dr. Heinrich Heppe (1859.) 11. oldal.

¹⁶ Churfürstliche Schulverordnung für die bürgerliche Erziehung der Stadt- und Landschulen in Bayern. München 1778.

A városi és falusi községi népiskolák működését a 19-43.§. paragrafusok szabályozták részletesen. A vidéki népiskolákkal összefüggésben lévő lényegesnek vélt szakaszok közül a 19.§. az intézményeket a községek helyhatóságának felügyeletébe helyezte. A 20.§., 22.§. megerősítette, megparancsolta, részben módosította az 1770. és az 1774. évi tantervekben szereplő tanítás-módszertant, alkalmazásának elősegítésével és felügyeletével a községi rendőrhatalóságot bízta meg. A 21.§. a tantárgyak körébe emelte a vallástant, az erkölcsant, az anyanyelv oktatását (különösen az ABC és a betűk ismeretét, a betűzgetést, olvasást, és írást, városi iskolákban ez kiegészült a szépírással), a számtant (négy alapművelet, városi tanintézetekben a tananyag kibővült a hármasszabállyal), valamint a városi és vidéki élet elvárásainak megfelelő tudásanyaggal, készségekkel. A 23.§. a kormányzósági városokat kötelezte a gimnáziumigazgatóság felügyeletében álló, a jogszabályban foglaltak szerint, példaértékűen működő minta- és normaiskolák megszervezésére, amelyek a szabályzat tökéletes megvalósítása mellett a tanítók kiképzését, a fejlesztett tanítás-módszertan átadását is felvállalták (a népiskolai tanítóknak lehetősége vált a tanintézet igazgatójának felügyeletében pedagógiai gyakorlatuk, és képességeik fejlesztésére).

A 24.§. a tanítók kinevezését a helyi iskolaszékek belátása helyett rövid időtávú iskolarendszerű képzéshez, és a müncheni gimnáziumigazgatóság előtt lefolytatott alkalmassági vizsgához, a későbbiek során alkalmazandó tanítás-módszertan vizsgálatához, próbaoktatáshoz kötötte. A 25.§. figyelembe vette, hogy a mintaiskolákban egy tanítóra relatíve kevés képzési idő esik, ezért lényegesnek találta a tankönyvekből, az előírt tanítás-módszertanból való önképzést, ahogyan a lekipásztoroktól, a plébánosoktól, és a szomszédos tanintézetek tanítóitól való segítségkérést is (egyúttal őket is segítségnyújtásra kötelezte), mindezek mellett kitért a tanítás szellemiségére, a tanító kötelelességeire, vizsgáira, valamint a fizetésére. A 26.§. a lakosságot a község vagyonszáma alapján, és a személyes jövedelmük szerint kötelezte a tanítók fizetésének biztosítására, az 1770. szeptember 3-ai rendeletnek megfelelően a lakosság által fizetett összeg mértéke a tehetőség mellett többek között összefüggött a tanítók számával, a gyermekekre eső tandíj nagyságával, a tanítók összes jövedelmével, a szomszédos községek iskolai fizetésének összegével, a tanító egzisztenciájával.

A 27.§. kimondta a tanítók közmegítélésének fontosságát, az erkölcsös életvitel szerepét, a helyi viszonyokhoz való alkalmazkodást, egyben helytelenítette és megtiltotta a tanítói hivatáson kívüli bármely más foglalkozást. A 28.§. a tudástartalom egységességért normatívan, jegyzékben foglalva megállapította a tanítás során felhasználható, központilag jóváhagyott tankönyveket. A 29.§., 37.§. elrendelték az általános tankötelezettséget, a valláserkölcsei foglalkozásokon, és az istentiszteleteken való részvételt. A 30.§. megtiltotta a zug-iskolák működtetését, korlátozta az iskolalátogatás kijátszását elősegítő, színlelt házi tanítást, és a magántanítók tevékenységét. A 32.§. a vallástanítás irányításával és felügyeletével a község papját, vagy plébánosát bízta meg, akiket egyben kötelezett a tanítók katekizmusbeli rendszeres időközönkénti (vidéken hetente egyszeri, városokban kéthetenként egyszeri) oktatására, és a vallásos tantárgyak tanításának személyes ellenőrzésére; a 33 §. a tanítók részére a tanítói hivatalon kívül álló valamennyi foglalkozást megtiltott, különösen tilalmazta a tanidő alatti üzlettevékenységeket. A 34.§. elrendelte a tanügyet támogató, a fiatalságot pártoló helyi tanfelügyelő kinevezését, a kiválasztás és beiktatás jogát a községi hatóságnak tartotta fent, a tanfelügyelőség betöltésére vidéken többnyire a papokat, a plébánosokat, és a prépostokat vélte alkalmasnak.

A 35.§. a városi tanintézetek éves vizitációval a tanfelügyelőt és a rendőrhatóságot bízta meg, akik feladatuk szerint ellenőrizték az iskolaszabályzat érvényesülését, az előírt tankönyvek meglétét, rendeltetészerű használatát, tanítás-módszertan alkalmazását, a kötelező iskolalátogatás megvalósulását, fényt derítve a mulasztások okaira, a tanítók hivatali feladatainak és kötelességeinek teljesítésének és a tanulók magatartását a zug-iskolák fennállását és kontár tanítók jelenlétét, a felmerülő akadályokat. A 42. §. az iskolacenzussal összefüggésben meghatározta a nyilvántartás szempontjait: a) ABC-sorrendben a szülők nevét, és foglalkozását, b) a tanuló nevét és korát, c) képességét, d) az iskolalátogatást e) az osztályát, f) tanulmányaiban való előrehaladását, g) erkölcsösségét, magatartását. A tanintézet a listát rendszeres időközönként megküldte a község helyhatóságának. A 38.§. a kormányzósági városok részére meghagyta az egész tanéven át szorgalmas és jó magaviseletű tanulók nyilvános (általában a város- vagy községházán) pénzbeli, vagy más díjjakkal történő jutalmazását; a 41. §. engedélyezte a kormányzósági központokban kötelezően fenntartandó reáliskolák, és mintanépiskolák fiókszerű elterjesztését, fiókjellegű kiépítését a kisebb városokban is.

Az iskolaszabályzatok tematikus jellegű kiegészítései (1780–1800)

Az 1770. és az 1778. évi iskolaszabályzatok a 18. század végéig alapjaiban meghatározták Bajorország háromszintes közoktatásrendszerét, szemléletükkel pedig az ezernyolcszázas évek jogszabályait szignifikáns mértékben formálták. A principális tanterveket és iskolaalkotmányokat az 1780-1800 közötti időszakban szegmentális, tematikus jellegű, egy-egy területre vonatkozó rendeletek egészítették ki. Az 1781. december 29-ei ediktum értelmében a kolostorok, apátságok, és egyházi egyesületek ismételten a közoktatás elismert szereplőivé váltak, jogsultságot szerezve a tanintézetek megszervezésére, működtetésére. 1783. október 4-én készült el a tanítók jövedelmének javítására irányuló uralkodói leirat, amely kétségtelenül hozzájárult a tanítói hivatás népszerűségéhez. 1785. október 12-én jelent meg a tanügyi alapítványok privilégiumait rögzítő mandátum, amelynek megfelelően a tanügy általános előremozdításán, az iskolaszabályzatok érvényesülésének támogatásán túlmenően az alapok egyik legfontosabb feladatává az iskolai tankönyvek kiadása, és elterjesztése, valamint az illegálisan fogalomba hozott tankönyvek felkutatása, és betiltása vált.

Az 1787. január 19-ei rendelet szabályozta a reál- és népiskolák igazgatóinak és tanfelügyelőinek kiképzését, elkészítette a tanítók ellenőrzését segítő formanyomtatványokat, értékelőlapokat, táblázatokat (amelyek többek között tartalmazták a tanítók képességének, általános tudásának, és a tanítás-módszertanban való fejlődésének szempontjait). Az 1791. szeptember 17-ei leirat döntött az iskolatanítók, házi tanítók, „adstanten”, és tanítójelöltek házasságkötésének feltételeiről. A tanítás színvonalának tekintetében lényeges szerepet játszott az 1793. szeptember 15-ei, az 1794. november 24-ei, és az 1795. január 3-ai utasítások, amelyek szigorúan megtiltották a zúg és kontár tanítók működését, és az alkalmatlan magántanítók tevékenységét. Az 1795. január 3-ai összetett rendelet meghagyta, hogy a magántanítók kizárólag szakvizsga kiállása után, hivatalos engedély mellett kezdhetik meg hivatásukat, egyben rámutatott arra is, hogy a privát tanítást egyedül alkalmasságukat bizonyított, képességeik szerint rátermett, licenccel, oklevéllel rendelkező, minősített tanítók folytathatják. A jogszabály egyúttal a tanítóknak és a rendőrhatóságnak megparancsolta a hét-tizennégy éves tanköteles korú gyermekek iskolalátogatásának felügyeletét, és betartatását.

A tanidővel kapcsolatban megállapította, hogy Mindenszentektől Szent György napjáig (április 24.) a tanintézetek a hét mindennapján üzemelnek, vasárnapokon és ünnepnapokon

azonban egy-egy órában várják a tanulókat. A városoknak elrendelte a polgármesterből, a lelkészből, és a magisztrátus két kiküldött hivatalnokából álló iskolaszékek megszervezését, amelyek az igazgatáson túlmenően negyedévente alapos vizitációk lefolytatásával vizsgálták a tanintézeteket. A szülőket kötelezte a gyermekeik és a személyzetük, szolgálóik vallásbeli tanítatására, és iskoláztatására, egyúttal meghagyta, hogy vallástani ismeretek, és az iskolarendszerű képzés hiányában a házasságkötés, a földbirtok tulajdonba vétele, az iparűzés megkezdése, és a papi hivatal betöltése szigorúan tiltott. A München városára hatályos 1799. december 3-ai leirat a házi tanításban részt vett gyermekek nyilvános vizsgáztatásán túlmenően kimondta a fiú és leánygyermek szeparált tanításának alapelvét, egyben elrendelte a fiú- és leánytanintézetek megszervezését is. A szemléletmód hatására bár a szegényebb községek nem építhettek nemek szerint elkülönített népiskolákat, mégis a müncheni rendelet lényeges eredményének értékelhetjük, hogy az 1800-as évektől badeni szabályzatban foglaltakhoz hasonlóan a legtöbb tanintézetben a fiú- és leánytanulók csoportosan kerültek szétültetésre a tanteremben.

A nyilvános népiskolai közoktatás megszervezésének jogszabálykörnyezete (1800–1815)

A 18. század hetvenes éveiben lefektetett fundamentumokat, és az 1780-as évektől jelentkező kiegészítéseket a 19. század első felében elkészített markánsabb, modernizálásra irányuló központi jogszabályok részben megújították, részben felváltották. A 19. század első évtizedeiben *Maximilian von Montgelas* belügyminisztersége (1799–1819) alatt lejátszódott események, összeállított joganyagok tekinthetőek a bajor nyilvános népiskolák tartópilléreinek. Az 1804. és még inkább az 1811. évi tanrendek-tantervek nagymértékben módosították *Heinrich Braun* és *Ignaz von Felbiger* pedagógiáját, részint felváltva azokat *J. H. Pestalozzi* tanítás-módszertanával. A tartalmi és keretszabályzatok megújítása mellett az állam és az egyház kapcsolatának tekintetében lényegesnek tartjuk Montgelas miniszter fellépésével lejátszódott szekularizációt is (1800–1803). A korábbi évszázadtól eltérően a központosításra törekvő minisztérium az 1808. május 1-jén, és az 1818. május 26-án kikiáltott alkotmánnyal¹⁷ (6.§., illetve 9-10.§.) biztosította a korábban az egyházakat megillető vallásügy, tanügy, és szociális ügyek államkézbe helyezését. 1808-tól Poroszországhoz hasonlóan a Belügyminisztérium gyakorolta a területek irányítását és főfelügyeletét. A fejlesztések szükségességét a svájci tanreformok mellett geopolitikai események is indokolták. A Bajor Nagyhercegség belpolitikájában lényeges változásnak ítéltető meg az 1801. február 9-én aláírt lunéville-i békeszerződés eredményezte területi gyarapodás. A szerződésnek köszönhetően a közoktatás szempontjából változatos színvonalú, részben protestáns valláson lévő sváb és frank területekkel (Würzburg-i érsekség, Bamberg, Augsburg, Kempten, Freising, Passau, Eichstätt), tizenkét birodalmi apátsággal („Reichspräluten”), és tizenöt birodalmi várossal („Reichstädte”) egészült ki az ország.

Iskolalétesítés, tankötelezettség

IV. Miksa József választófejedelem az 1802. április 17-ei rendeletében („Die Verwendung der Feld-Kirchen zu Schulgebäuden betreffend.”¹⁸) valamennyiközségnek megparancsolta az is-

¹⁷ Verfassung des Königreichs Bayern vom 1. Mai 1808.; Verfassungsurkunde für das König Bayern 26. Mai 1818. Az alkotmányok létrejöttéhez lásd Hans-Michael Körner: Gesichtetes des Königreiches Bayern. C. H. Beck oHG, München 2006.

¹⁸ Churpfälzbaierisches Regierungsblatt (továbbiakban: C. R.) XVIII. lapszám. Strobel. München 1802. április 28. 302–304. oldal.

kolaépületek felhúzását, a meglévők kibővítését, fejlesztését, egyben meghagyta, hogy a szükséges fa- és építőanyagot a szekularizáció során lerombolt templomokból, és egyházi épületekből veendő. A nyolc hónappal későbbi, 1802. december 23-ai tizenöt pontból felépülő ediktum („Die Besuchung der Schulen”¹⁹) leginkább lényeges szakaszai közül az 1. pont a tanfelügyelőt és a lelkészt utasította a hat és tizenkét életév közötti gyermekek tankötelezettségének érvényre juttatására, az iskolalátogatás szigorú ellenőrzésére, a szülők rendszeres felkeresésére. A második pont a tankötelezettséget egész évre kiterjesztette, rövid szünetet kizárólag a nyári aratási és betakarítási munkák esetében, a helyi viszonyoknak megfelelően ismert el (többnyire július közepe és szeptember 8-a között). A harmadik pont a tandíjmentes iskola hiányában a szegény szülők gyermekeinek kivételével valamennyi tanköteles korú tanulóra – az iskolalátogatás teljesítése és elmulasztása esetén is – heti két krajcár tandíjat vetett ki (amelyet a szülők hetente, vagy évente egy összegben fizettek meg a község, vagy az egyház tanügyi alapítványába). A negyedik pont a nyári hónapok tekintetében meghatározta a csökkentett tanidőt, május 1-jétől az aratás lezajlásáig a gyermekek rövidítetten, négy tanórán tanultak, cserében a szokásos tandíj felét fizették meg). Az ötödik-hetedik pont előírta a tanulók anyakönyvön alapuló iskolai nyilvántartását; a nyolcadik pont szerint a tizenkettedik életévet betöltött tanulók kizárólag a tanfelügyelő jelenlétében tett sikeres vizsgájuk esetén fejezhették be képzésüket, és hagyhatták el törvényesen tanintézetüket. Eredményes záróvizsga, és záró bizonyítvány hiányában az iparüzés megkezdése, a házasságkötés, jószág, birtok, ház tulajdonba vétele, szerződések megkötése tiltottnak és jogszerűtlennek minősült.

A jogalkotó a rendelet érvényesítésével a rendőrhatóságot bízta meg. A tanintézetek felépítésére, és a keretrendszerére irányuló rendeleteket a nyilvános népiskolai közoktatás céljait és feladatait huszonnégy pontban definiáló az 1803. augusztus 3-ai „Allgemeine Grundsätze nach welchen den bei öffentlichen Erziehungs- und Lehranstalten zu Werke gegangen werden soll.”²⁰ rendelet követte. A jogszabály a tanintézetek feladatává tette az intellektus, és az értelem fejlesztését, a világi ismeretanyag átadását, a polgári élethez szükséges készségek, kompetenciák, és technikai ismeretek kifejlesztését, ugyanakkor a legnagyobb hangsúlyt a gyermekek valláserkölcsei életvitelének megformálására helyezte. A gyakorlatban – az 1804. és az 1811. évi tananyag olvasatában – egyáltalán nem jelentette a világi ismeretanyagok mellőzését.

Az iskolalátogatás kiterjesztésével összefüggésben a fél évvel későbbi, tizenegy terjedelmes szakaszból álló, 1803. szeptember 12-ei rendelet („Die Sonn- und Feiertag-Schulen”²¹) valamennyi várost és falvat kötelezte a tizenkét-tizennyolc életév közötti fiatalok oktatás-nevelését felvállaló vasárnaponként és ünnepnaponként (ez alól kivétel az aratási időszak) funkcionáló vasár- és ünnepnapi iskola megszervezésére. A tantárgyak között tüntette fel az olvasást, írást, számolást, hittant, és valláserkölcstant, és egyéb szükséges ismeretet, majd tantervet, tananyagot, és tanítás-módszertani segédletet mellékelte a szabályzathoz. Az 1804. február 24-ei leirat („Arbeitschulen für Knaben und Mädchen”²²) pedig a hétköznaponként működő, elsősorban a házi, a ház körüli, és a mezőgazdasági munkákra felkészítő ipar, más néven munkaiskolák létesítésére kötelezte az egyházközségeket. A tanintézetek tantárgyai között a leánytanulók részére varrás, tisztítás, mosás, fehérnemű elkészítése, fonás, kötés, zöldségter-

¹⁹ C. R. LII. lapszám. Strobel. München 1802. december 29. 911–915. o.

²⁰ C. R. XXXV. Lapszám. Strobel. München 1803. augusztus 31. 651–656. o.

²¹ C. R. XXXIX. szám. Strobel. München 1803. december 28. 757–761. o.

²² C. R. IX. lapszám. München 1804. február 29. 187–193. o.

mesztés, konyhakert művelése, gyümölcsök téli tárolása, raktározása, spájzolása, a fiúgyermeknek gabonatermesztés, kertművelés, faültetés- és metszés, kisebb házak, épületek felemelése, mezőgazdasági szerszámok elkészítése, fafaragás, kosárfonás szerepelt az ajánlott tananyagban.

Protestáns országrészekre vonatkozó rendelet

A területi gyarapodás következményeként szükségessé vált a frank és sváb protestánst országrészek közoktatásügyének principális jellegű, a keretrendszer megállapítására irányuló szabályozása. Az 1805. évi hat pontból álló választófejedelmi rendelet²³ valójában mindössze az igazgatással, a vegyes iskolákkal és a gazdálkodással összefüggő alapelveket mondta ki. Az első pont azonnali hatállyal megparancsolta a sváb tartományok, és a frank hercegségek („kurpfälzbayerischen Fürstentümern in Franken”) protestáns konzisztóriumainak az iskola-rendszert igazgató és ellenőrző felsőbb iskolatanács („Oberschulcommissar”) összeállítását. A protestáns-katolikus vegyes iskolákkal („vermischten Schulen”²⁴) összefüggésben, a lelkiismeret szabadság védelméért a második pont kimondta, hogy a vallásos tantárgyak (különösen a hittan) oktatását minden esetben az „Oberschulcommissar”, az egyházi konzisztórium, és az egyház egészének irányítása és ellenőrzése alatt álló felekezeti lelkész látja el. A vagyongazdálkodásra irányuló harmadik pont értelmében a tanügyi alap az adott felekezet önálló és megtámadhatatlan tulajdonát képezi, beleegyezés nélkül más felekezet nem gazdálkodhat azzal, a protestáns tanügyi alapítvány igazgatása és használata a konzisztórium felügyeletében és örökösében történhet. A tanintézetek alapállásának tisztázásában döntő negyedik bekezdés megszüntette az iskola elsődleges felekezeti jellegét, és némileg korlátozta az intézmény és az illetékes egyház kapcsolatát. Ezzel összefüggésben az ötödik egység kimondta, hogy valamennyi népiskola főfelügyeletét és elsődleges irányítását a központi iskolatanács a „General-Schulen- und Studien-Directorium” látja el. A hatodik bekezdés a méltányosság érdekében, illetve a protestáns területek felekezeti és vegyes iskoláinak támogatásáért rögzítette, hogy a központi tanulmányi igazgatóság („Studien-Directorium”) a jövőben egy vagy több, a tanügyet elméleti és gyakorlati megközelítésben is tökéletesen ismerő, az egyház részéről megbízott, köztekintélynek örvendő protestáns szakemberrel fog kiegészülni.

Tantervek, tanítóképzők

A hétköznapi, vásár- és ünnepnap, valamint ipariskolák létesítésének elrendelésével, a népiskolai közoktatás oktatási és nevelési célkitűzéseinek rögzítésével, valamint az összetett felügyeletrendszer megtervezésével párhuzamosan készültek el a népiskolai közoktatás tartalmi szabályozását támogató tantervek. Bajorország 1804. május 3-án, majd 1809-ben és 1811-ben a több évtizeden át érvényben maradó modern szellemiségű szabályzatot („Lehrplan für die Volks-Schulen in Baiern: Nebst einer dazu gehörigen Instruction für Lehrer und Lehrerinnen”). Megjegyezzük, hogy az 1811. évi szabályzat kutatásaink szerint elsősorban nem tartalmában és szemléletmódjában tért el az 1809. évitől, hanem a korábbiban nem szereplő két fejezetből álló tanítás-módszertani fejlesztéseket tartalmazó mellékleteivel. Az 1811. évi tanterv első része a tantárgyak tananyag tartalmát határozta meg az alsó-, a középső-, és a felső tagozat vonatkozásában. Az egyes tantárgyakat az Isten, az ember, a természet, a művészetek, a nyelv, a számtan és geometria területéhez sorolta. Az Istenhez a hittan és erkölcsan; az emberhez az emberi test, az emberi lélek, az emberiség történelme; a természethez a természettörténet, a

²³ A rendelet leközlése megtalálható: U. o. 40. oldal.

²⁴ U. o. 40. oldal.

természettan, a földrajz; a művészetekhez a rajz és az ének; a nyelvhez a beszéd, az olvasás, az írás, a nyelvtan és a helyesírás; végül a számtanhoz és mértanhoz a fejszámolás, a papíron számolás, kézzel és szemmértékkel végzett mértani gyakorlatok, súlyok mérése tartozott.

Az egyes tantárgyakhoz a tagozatok függvényében vázlatos, néhány soros, pontokba szedett leírások kapcsolódtak mintegy húsz oldal terjedelemben. A két egységből felépülő második rész a városi és vidéki népiskolai tanítóknak adott fontos támpontokat az oktatáshoz. A huszonnégy paragrafusból álló első fejezet a tanítókra kötelezően vonatkozó előírásokat és alapelveket foglalta magában, a 15.§. pedig tizenhat pontban előírta a Királyi Központi Könyvkiadó gondozásában megjelent, a tanítók munkáját segítő tankönyveket, és segédleteket. A második fejezet az általános előírásokkal szemben konkrétan az egyes témákra, és az azokhoz kapcsolódó tantárgyakra vonatkozó tanítás-módszertant taglalta igencsak részletesen. Az alkalmazott pedagógia kulcsfontosságát bizonyítja, hogy a fejezet harminckét oldalon keresztül, összesen hatvankét, átlagosan tíz soros bekezdésben fejtette ki az egyes tárgyak tanításának gyakorlatát. A mellékletként szereplő harmadik rész a tantervre vonatkozóan további megállapításokat tett (a korábbiaknál nem kevésbé részletesen)²⁵, a második fejezet az egyes tagozatokra irányulóan igen hosszasan, tizennyolc oldalban rögzítette a tantárgyak elérendő céljait, és ezek biztosítékául a fejlesztett pedagógiát, kitérve az emlékezőképesség, az értelmezőkészség, és a képzelőerő fejlesztését segítő feladatokra; a harmadik fejezet pedig röviden definiálta a népiskolai közoktatás általános szerepét, és feladatait.

Az igen korszerű tanterv és tananyag életbe léptetése, illetve érvényesítése érdekében a Belügyminisztérium gondoskodott a minőségi tanítói állomány kialakítására. Ennek érdekében 1808-ban München városában megalakult az első tanítóképző tanintézet, 1809. június 11-én pedig elkészült a tanítóképző intézetek megszervezésére vonatkozó rendelet („Die Einrichtung der Schullehrer. Seminarien und die Bildung der Volksschullehrer überhaupt betreffend. München den 11. Juni 1809.”²⁶), majd egy nappal később, június 12-én a négy fejezetből, hatvan-kilenc paragrafusból, a kormányközlöny negyven oldalán elterülő monumentális terjedelmű tanítóképzésre vonatkozó jogszabály („Allgemeines Regulativ für die Schullehrer-Seminarien und die Bildung der Volksschullehrer überhaupt.”²⁷) A tanítók képzésére alkalmas tanintézetek felépítése és a minőségi oktatás megszervezése, illetve az összetett irányítás- és felügyeletrendszer kellő garanciát jelentett a színvonalas népiskolai közoktatás biztosításához.

Igazgatás- és felügyeletrendszer

A tantervekkel párhuzamosan a Belügyminisztérium megtervezte és elkészítette a bajor népiskolai közoktatás irányítás-, igazgatás-, és felügyeletrendszerét. Az igen összetett adminisztrációs mechanizmus jogszabálykörnyezetét nyolc miniszteriális alaprendelet alakította ki. A jogszabályok első része az 1803. év során készült el, ebben az évben jelent meg a felső tanfelügyelők munkakörét meghatározó utasítás („Instruktion für die Ober-Schul-Kommissars.”²⁸), a helyi iskolaszékek tevékenységére vonatkozó rendelet („Instruktion für die Lokal-Schul-Kommissionen.”)²⁹, valamint a helyi tanfelügyelő feladatait rögzítő szabályzat („Instruktion für

²⁵ Dritte Hauptabtheilung. Nähere Bestimmung der Lehrordnung in den verschiedenen Classen der Volksschule.

²⁶ K. B. R. XXXXIII. lapszám. Strobel. München, 1809. június 24. 953–955. o.

²⁷ K. B. R. XXXXIII. lapszám. Strobel. München, 1809. június 24. 955–995. o.

²⁸ C. R. XXXV. lapszám. Strobel. München, 1803. augusztus 31. 633–639. o.

²⁹ U. o. 639–642. o.

die Schul-Inspektoren.”)³⁰ Tekintettel a Belügyminisztérium 1806. évi megszervezésére 1808–1815 között a felügyeletrendszerre vonatkozó újabb rendeletek kiadására került sor. (1.) 1808. szeptember 15-én jelent meg a Belügyminisztérium Nyilvános Oktatás- és Nevelésügyi Hivatal felépítését deklaráló huszonhat paragrafust magában foglaló ediktum („Organisches Edikt über die Sektion des Ministeriums des Innern für die öffentlichen Unterrichts- und Erziehungs-Anstalten.”³¹). A rendeletet ugyanazon a napon követte (2.) a tizenkét paragrafust és tizenöt pontot tartalmazó kerületi inspektorátus feladatait definiáló ediktum („Amts-Instruktion für die königl. Distrikts-Schul-Inspektoren”³²), (3.) a négy paragrafusból, és tizenkilenc pontból felépülő körzeti felügyeleti hatóság tevékenységeit kifejtő reszkriptum („Specielle Instruktion für die königl. General-Kreis-Kommissariate in Beziehung auf das öffentliche Unterrichts- und Erziehung-Anstalten”³³), (4.) végül a negyvenkét paragrafusból álló, a német megoldásokhoz képest is rendkívül részletes helyi tanfelügyelőség tevékenységeit részletesen kifejtő határozat („Amts-Instruktion für die Local-Schul-Inspektionen”³⁴). Érdemes megemlíteni (5.) a kerületi inspektorátus és a körzeti tanfelügyelőség közötti hivatali érintkezés, információközlés szabályait taglaló 1809. április 7-ei rendeletet is („Die Kommunikation zwischen den Distrikts- und Lokal-Schul-Insektionen”³⁵), (6.) továbbá a kerületi tanfelügyelőség részéről lefolytatott éves intézményvizsgálat szempontjait rögzítő, a korábbiakat némileg módosító 1810. április 11-ei utasítást („Die jährlichen Schulvisitation-Reisen der Distrikts-Inspektoren betreffend.”³⁶), (7.) nem utolsó sorban a körzeti és helyi tanfelügyelőség jogköreit bővítő négy szakaszból felépülő 1811. október 2-ai, és az 1815. augusztus 6-ai határozatot („Die Erweiterung des Wirkungskreises bei den General-Kreis- und Lokal-Kommissariaten betreffend.”³⁷), végül (8.) a körzeti és helyi inspektorátus hatásköreit szélesítő tizenöt pontos 1815. augusztus 6-án keltezett utasítást („Die weiter ausgedehnte Kompetenz der königl. General-Kreis- und Lokal-Kommissariaten betreffend.”³⁸).

A tankötelezettség érvényesítését, és a tanfelügyelőségek, tanítók munkáját támogató adminisztrációval összefüggésben kiemeljük a tanulók nyilvántartását (iskolacenzust, katalógust) elrendelő, a tartalmi elemeket szabályozó huszonkét pontból álló 1809. évi határozatot („Regulativ über die Einrichtung der Schüler-Censuren und Kataloge”³⁹) Az irányítás- igazgatás- és felügyeletrendszer definiálása mellett kulcsfontosságú a világi jellegű politikai községek megszervezését elrendelő 1808. szeptember 15-ei ediktum („Edikt über das Gemeinde-Wesen”⁴⁰), amely az első fejezete alapján a 15.§. az utakat, a hidakat, az ivóvíz kutakat, a táblákat, a tűzoltóságot a község közjainak körébe sorolja, a 16.§. pedig a vallásgyakorlat,

³⁰ U. o. 642–651. o.

³¹ Königlich-Baierisches Regierungsblatt. (továbbiakban: K. B. R.) LXII. lapszám. Strobel. München, 1808. október 26. 2462–2471. o.

³² K. B. R. LXII. lapszám. Strobel. München, 1808. október 26. 2477–2481. o.

³³ K. B. R. LXII. lapszám. Strobel. München, 1808. október 26. 2472–2481. o.

³⁴ K. B. R. LXII. lapszám. Strobel. München, 1808. október 26. 2493–2506. o.

³⁵ K. B. R. XXIX. lapszám. Strobel. München, 1809. április 15. 2493–2506. o.

³⁶ K. B. R. XXIV. lapszám. Strobel. München, 1810. május 23. 411–414. o.

³⁷ K. B. R. LXIV. lapszám. Strobel. München, 1811. október 9. 1497–1510. o.

³⁸ K. B. R. LXIV. lapszám. Strobel. München, 1815. október 9. 689–704. o.

³⁹ Georg Ludwig Kar Kopp: Die Volksschulverfassung im Königreiche Baiern oder vollständige Sammlung aller über das Volksschulesen im Königreiche erlassenen königl. Gesetze und Verordnungen. Der Stahelischen Buchhandlung. Würzburg 1816. 267–273. oldal. (Továbbiakban: Georg Ludwig Karl Kopp (1816))

⁴⁰ K. B. R. LXI. lapszám. Strobel. München, 1808. október 19. 2405–2431. o.

az oktatás, a szervezett jótékonykodás (karitás) alapítványait és intézményeit a község irányítása, igazgatása, és felügyelete alá helyezi. Az adminisztratív ügyrend tekintetében végezetül kiemelendő az községek és az iskolaközségek határait megállapító 1810. május 10-ei négy pontból összeállított reszkriptum („Die durch das Konfessions Verhältniß bestimmte Schulsprengel-Pflichtigkeit betreffend”⁴¹), és 1815. január 22-ei rendelet („Allgemeine Bestimmung der Schulsprengel-Verhältnisse”⁴²).

Az 1800-1815 közötti rendeletek legfőbb vonatkozásai

Iskolaszervezés, általános tankötelezettség

Az általános tankötelezettség tekintetében fundamentumjellegű az 1802. decemberi 23-ai leirat az 1771. évi mandátumokkal azonosan elrendelte a hattól tizenkét éves korig tartó tankötelezettséget, amely alól az iskolahatóságok csak a legkivételesebb esetekben adtak felmentést. A protestáns gyermekeknél a tankötelezettség a konfirmációval szűnt meg, amelyre 1839-ig a tizenharmadik életév betöltését követően, április 30-án került sor. A népiskola jogszerű elhagyásával nem ért véget a tankötelezettség, a tanulók a tizennyolcadik életévükig Poroszországhoz, Württemberghez, és Badenhez hasonlóan ipariskolákban, valamint ünnep- és vasárnapi iskolákban folytatták tanulmányaikat.

A tankötelezettség szigorát mutatja, hogy a népiskolai képzés teljesítésének, vagy a vasárnapi iskolák elvégzésének hiányában egyetlen polgár sem vált jogosulttá hivatalok elnyerésére, szakmák betöltésére, szerződés kötésre, föld- és vagyon birtokbavételére, sem pedig házasságkötésre. Az 1803. szeptember 12-ei rendelet a vasár- és ünnepnapos iskolák kötelező látogatásától, kizárólag a latin iskolában, vagy gimnáziumban végzett tanulmányok esetén tekintett el. A tankötelezettség szigorát mutatja, hogy a jogalkotó a magániskolákra vonatkozó 1806. március 27-ei rendeletben („Die Privat-Erziehungs-Institute betreffend”⁴³) erőteljesen korlátozta az iskolalátogatás mellőzésére, visszaélésekre lehetőséget adó, kevésbé kontrollálható, gyakran színlelt, magán-tanítótól vett oktatást, a privát instruktorok tevékenységét pedig a felsőbb tanügyi hatóságok engedélyéhez kötötte.

Létesítés, működtetés, finanszírozás

Az iskolalátogatás realizálásáért indokoltá vált az elegendő számú tanintézetek felépítése, fenntartása, finanszírozása, és az iskolaközségek megszervezése. A szükséges jogszabályi környezet kialakításában kulcsszerepet játszott az 1802. április 17-ei királyi rendelet⁴⁴, az 1802. december 23-ai rendelet⁴⁵, az iskolaközségek kialakítására vonatkozó alapvetéseket tartalmazó három hosszúságú paragrafusból álló 1810. május 10-ei minisztériumi leirat⁴⁶), valamint a négy fejezetből felépülő, terjedelmes 1815. január 22-ei királyi rendelet⁴⁷.

A jogszabályoknak megfelelően a tanintézetek felépítésére és működtetésére iskolaközségek alakultak meg, amelyek a körülményektől függően egy, vagy több egyházi és politikai községek közül szerveződtek meg. Az 1819. évi porosz törvényjavaslathoz hasonlóan a jogalkotó

⁴¹ Georg Ludwig Kar Kopp (1816): 72–74. o.

⁴² K. B. R. V. lapszám. Strobel. München, 1815. február 1. 73–80. o.

⁴³ K. B. R. XIV. lapszám. Strobel. München 1806. április 2. 123–124. o.

⁴⁴ C. R. XVIII. lapszám. Strobel. München 1802. április 28. 302–304. o.

⁴⁵ C. R. LII. lapszám. Strobel. München 1802. december 29. 911–915. o.

⁴⁶ Georg Ludwig Karl Kopp (1816)

⁴⁷ K. B. R. V. lapszám. Strobel. München, 1815. február 1. 73–80. o.

a szegény, vagy alacsony lakosságszámú egyházközségek esetén praktikus okokból engedélyezte a több egyházközséget magában foglaló iskolaközség kialakítását. A létesítés és fenntartás kötelezettsége, a tanítók fizetésének előteremtése, és iskola felszereltségének biztosítása az iskolaközségek feladatkörébe tartozott. A települések ezért nagyrészt önállóan gondoskodtak a tanintézetek kiépítéséről, fenntartásáról, megfelelő működtetésükről, és a tanítók megfizetéséről, amelynek érdekében a korábbi hagyományoknak megfelelően alapítványokat hoztak létre, patrónusokat nyertek meg, illetve az állami keretszabályokat figyelembe véve önállóan szabták meg a tandíj, az iskolaadó és az iskolai hozzájárulás mértékét. Az iskolaközség emellett beszerezte a bútorokat, a berendezéseket, a tanfelszerelést, a taneszközöket, és a tűzifát.

Az üzemelés finanszírozása érdekében az iskolaközség adót vehetett ki a ház- és földtulajdonosokra, földbirtokosokra kiváltképpen abban az esetben, ha a tanítók minimálbérének megfizetését⁴⁸ a hagyományos források és a tandíj együttesen sem tette lehetővé. A rendeleteknek megfelelően az iskolaadó mértékét az iskolaközségek minden esetben az egyházközségi adó arányában, és a tanulók száma szerint állapították meg. Amennyiben az egyházközség eszközei (beleértve a hagyományos forrásokat, a tandíjat, és az iskolaadót) elégtelennek bizonyultak a fizetések és a fenntartási költségek fedezéséhez, úgy tankerületi segélyre tarthattak igényt az iskolaközségek. A kerületi alap elégtelensége esetén, a kerület kormányzósága pótdókat vehetett ki a lakosságra. Az iskolalétesítés egyszerűbben zajlott az egy vallású, és valamivel nehezebben valósult meg a vegyes vallású, több egyházközségnek otthont adó községekben. Utóbbi esetében a jogalkotó nem kényszerítette a vegyes, vagy vallásilag semleges tanintézetek felállítását, ehelyett valamennyi felekezetnek – önerejük mentén – engedélyezte az iskolaállítást. Az iskolaalapítvány építkezési célú forrásfelhasználását csak abban az esetben tette lehetővé, ha a község minden felekezete egyenlően részesül abból, az egyoldalú kedvezést, előnyben részesítést határozottan tiltotta.

A jogszabályok a problémát érzékelve a porosz gyakorlatnak megfelelően az iskola vallásától eltérő hitű gyermekeket felmentették a hittanórán való részvétel alól, a hitükkel azonos vallástant külön tanítótól vették. Ezen túlmenően a lelkiismereti szabadságot védelmét szem előtt tartó tanügyi rendeletek abban az esetben engedélyezték a gyermekek számára más egyházközségek tanintézeteinek használatát.

Tanszervezés, tantárgyak

A 19. század egészében a népiskolák négy tagozatból épültek fel. Az első szintet az előkészítő, a másodikat az alsó, a harmadikat közép, végül a negyediket a felső tagozat jelentette. Az egyes tagozatokban elhelyezkedő osztályok száma a tanítók és a tanulók arányában alakult. Általánosságban egy-egy tagozat két évfolyamot foglalt magában, a népiskolák az előkészítő tagozat beszámításával hét, vagy nyolc osztályból álltak. A tanintézetek erőteljes vallásos szellemisége ellenére a hittan és az egyéb vallásos képzések nem uralták a tantervet, hiszen számos modern, a 19. század első évtizedeinek megfelelő ismeretanyag átadására is sor került.

A tananyag összeállítását, a kötelezően és valamennyi népiskolában egységesen tanítandó tantárgyak körét, a tantárgyakra fordítandó időkeretet, a tanítás-módszertan alapelveit és az alkalmazható tankönyveket, szöveggyűjteményeket a korábban említett 1804. és az 1811. évi tantervek rendelték el. A kerületi iskolatanácsok és tanfelügyelőség, valamint a kerületi jogál-

⁴⁸ Dr. Heinrich Heppe: Gesichte des deutschen Volksschulwesens. Vierter Band. Verlag von Friedrich Andreas Perthes. Gotha 1859. 88. oldal.

lással rendelkező városi iskolaszékek kötelezően igazodtak az egységes központi tanszabályzathoz. A huszonnégy tanórával számoló joganyagokban rögzített általános tantervek négy órában az Istennel kapcsolatos, három órában az emberrel, négy órában a természettel, három órában a művészettel, hat órában a nyelvvel, négy órában a számokkal és a mértékegységekkel kapcsolatos ismeretanyagok átadását írta elő. A bajorországi népiskolák központi szabályzatban meghatározott minimum tantervek normatív jelleggel tartalmazták a hittan, a szentírástörténet, a Szentírás részeinek memorizálás, az olvasás, az írás, a beszédgyakorlat, a számolás, a földrajz, az éneklés, a rajzolás tantárgyait.

A tanterv modern, korszakalkotó részét az ember, és a természet témaköréhez kapcsolódó tantárgyak alkották, röviden az előbbit emeljük ki. Az ember témaköréhez (I.) az emberi test, (II.) az emberi lélek, (III.) és az emberiség története kapcsolódott. (I.) Az emberi testre vonatkozó tananyag egységek szerint állt (1.) az emberi test biológiájából, (2.) az egészségtanból, (3.) a viselkedéskultúrából, (4.) a testnevelésből. Alsó tagozaton a tananyag tartalmazta a külső testrészeket (fej, törzs, végtagok); az egészségügyi prevenciót (a tisztátalanságból, a meg gondolatlanyságból, a vakmerőségből, és a túlvállalásból származó veszélyeket), a környezetükben élők iránti tiszteletet, illedelmességet, udvariasságot, a változatos tornagyakorlatokkal és mozgásformákat.

Középső tagozaton a diákok tanulták a testre, a törzsre, és a végtagokra vonatkozó pontos ismereteket; az emberi testet körül ölelő bőr védelmét, az illedelmes, udvarias önkifejezést beszéddel és viselkedéssel, a rekreációs testgyakorlatokat (az egyéni testi erő, az ügyesség, az életkor, az előképzettség, és az évszak figyelembevételével. Felső tagozaton megismerték az emberi test belső szerveit, a belgyógyászati betegségek megelőzésére szolgáló betartandó egészségügyi szabályokat, a viselkedéskultúra keretében az illedelmesség gyakorlását, valamint séta közbeni testgyakorlatokat. Az emberi lélekkel összefüggésben a tananyag állt az érzés-érzékeléstanból („Empfinden”); a gondolkodástannál („Denken”); a szándék, vagy akarattannál („Wollen”); valamint az örökléttannál („Unsterlichkeit”). Alsó tagozaton az éréstanál az érzékszervek által tapasztalható benyomások, észlelések, az emberi lélekkel felfogható érzetek, és érzések, a gondolkodástannál a jó és a rossz értéke, az igazság, a hazugság, a jó és a rossz lelkiismeret ismérvei, az akarattannál a gyermeki szabad akarat, a jó- és a rossz szándék értelmezése, az örökélettan során a lélek halhatatlansága, a vallás szerinti örökkévalóság, a lélek megtérése, megváltása és megbüntetése szerepelt a tananyagban.

Középső tagozaton, az éréstan során az érzések kifejlesztése, a gondolkodástannál az emlékezet, a képzelőerő, az értelmezés és megértés, ítélőképesség fejlesztése, az akarattannál a jó szándéokra nevelés, az örökélettan során a lélek megerősítését támogató gyakorlatok oktatása zajlott; felső tagozaton az érzések, érzelmek, a gondolkodás, az akarat fejlesztését, és a lélek művelése került előtérbe. Az emberiség történetével kapcsolatban alsó tagozaton a Szentírás tanításának megfelelően szerepelt az első emberpár megteremtése, az első családok, az életmódjuk, istentiszteleti szertartásaik, hála és engesztelő áldozataik, a legfontosabb események a bábéli torony lerombolásáig. Középső tagozaton a babiloni torony megépítésétől kezdődő időszak társadalmi és népesedési fejlődése, népvándorlások, az asszírok, egyiptomiak, föníciaiak, a héberek, és az izraeliták története került tárgyalásra. Felső tagozaton a diákok tanultak a zsidóság kánaáni jelenlétéről, a bálványimádásról, lovagok és királyok alatti kormányzásról, Egyiptomról, Görögországról, Olaszországról, Németországról, és a haza történetéről.

Felső és felső-középszintű irányítás- és felügyeletrendszer

Belügyminisztérium Nyilvános Oktatás- és Nevelésügyi Hivatal

Az 1808. szeptember 15-ei rendelet előírta az 1806. október 29-én megszervezett Belügyminisztérium keretében felállítandó nemzeti neveléssel, az iskola- és tanüggyel, a kollégiumokkal és egyetemekkel foglalkozó „Nyilvános Oktatás- és Nevelésügyi Hivatal”⁴⁹ szervezeti és működési szabályzatát. A négy fejezetből, összesen harminckét paragrafusból álló minisztérium rendelet első egysége (I. Títel 1-10.§.) a hivatal szervezetére vonatkozott. Az 1.§. miután kimondta, hogy a Nyilvános Oktatás- és Nevelésügyi Hivatal közvetlenül a Belügyminisztérium legmagasabb vezetése alatt áll, státuszok szerint megállapította a hivatal tagságának összetételét. A szakasz alapján a hivatalt alkotja a) egy előljáró, b) három tanácstag (amelyek közül minden időben az egyik tanácstag protestáns vallású), c) egy, az iskolaügyekben kimagaslóan jártas konzultációs tanácstag, akinek jelenléte a fontos oktatási, nevelési, és pedagógia ügyek tárgyalásában nélkülözhetetlen, d) egy titkár, e) egy fő jegyző, f) két fő irodista g) egy fő hivatalvezető. A Nyilvános Oktatás- és Nevelésügyi Hivatal irányítást gyakorolt az Egyetemes Körzeti Tanácsok, a kerületi felügyelőségek, az egyetemek rektorai és szenátusa, a Központi Irányítás alá közvetlenül rendelt tanítási és oktatási intézmények rektorai és igazgatói, valamint a helyi tanfelügyelőségek felett.

A II. fejezet egyetlen, 11.§-a igen hosszasan taglalta a Hivatal hatáskörében szereplő feladatokat. A lényegesebbek szerint jogszabályokkal aktív felügyeletet és irányítást gyakorol az oktatásügy valamennyi szereplője és érintette felett. Tanterveket, iskolaszabályzatokat, rendeleteket, előírásokat állít össze az alsóbb szintek részére, valamint elkészíti az alárendelt tanügyi hatóságokra vonatkozó utasításokat. Megvizsgálja a beérkező fejlesztési javaslatokat, az összegyűjtött tapasztalatok figyelembevételével indítványokat tesz a hatályos rendeletek, szabályzatok módosítására, korrekciójára, amelyeket elfogadásra a Belügyminisztériumnak terjeszt be.

Legfelsőbb oktatási testületként fogadja az iskolai és tanulmányi ügyekben alsóbb szinteken elkészített jelentéseket, kérdéseket, segítségkéréseket, panaszokat, az új tanintézetek bemutatkozását, az alsóbb szinteken vitatott ügyekben döntést hoz. Felügyeli az iskolaépületek és a tanintézetek infrastruktúráját, folyamatosan fejleszti az infrastruktúraállományt. Örködik az ösztöndíjak felett, megállapítja a normákat, a döntéshozók szándéka szerint gondoskodik az ösztöndíjak évente történő kiutalásáról. Támogatja az iskolák és tanintézetek fenntartását és célszerű javítását, valamint az azokhoz kapcsolódó intézetek és egyéb kiegészítő infrastruktúrák létesítését. Felügyelete mellett megalapítja, vezeti és működteti a Nemzeti Tankönyv Kiadót („deutschen Schul-Bücher-Haupt-Verlag”), ehhez kapcsolódóan megszervezi a szükséges nyomdát, valamint ellenőrzi a forgalomba hozott tankönyveket. A tanítói állásokkal összefüggésben kiválasztja a jelölteteket, és kinevezés céljából beterjeszti jelölteket a Belügyminiszter részére; Évente begyűjti, rendszerezi, és egységesíti a körzetek részéről benyújtott tanügyi statisztikát, a folyamat eredményeként elkészíti az országos általános tanügyi kimutatást. Nyomon követi az oktatási és nevelési tanintézetek fenntartását és fejlesztését elősegítő helyi alapítványok alkalmazását, és működtetését, ezzel összefüggésben felügyeli az iskolai és tanügyi alapítványok célszerű használatát. Megvizsgálja és szakvéleményezi az új tanintézetek felépi-

⁴⁹ (Eredeti nevén hivatal a nyilvános oktatási és nevelési tanintézetek részére: „Sektion für öffentliche Unterrichts und Erziehungs Anstalten”)

tésének indokoltságát, illetve a nélkülözhető iskolák és intézetek megszüntetésének lehetőségét, a szükséges építkezésekkel összefüggésben tárgyal a Belügyminisztérium Központi Számviteli Hivatalával. Irányítja az iskola- és tanulmányi alapok ellenőrzését, ennek keretében a Belügyminisztérium Számviteli Hivatalával együttműködve hangsúlyt helyez a körzetek számláinak revizionálására, amelynek eljárásrendjét a jogalkotó részletesen leközli. Négyévente átvizsgálja, és módosítja az iskola- és tanulmányi ügyekre vonatkozó protokollt, különösen az Általános Körzeti Tanács működési szabályzatát, az egyetemek, a líceumok és a gimnáziumok rektorainak jog- és feladatkörére vonatkozó utasításokat, az átdolgozott szabályokat rendelet formájában kiadja. A tanév lezárultával megvizsgálja a körzetek és az egyetemek részéről beküldött éves iskolai és tanügyi beszámolókat („Schul- und Studien-General-Berichte”), tanterveket, tantárgysémákat, leírásokat, az iskola állására, állapotára vonatkozó kimutatásokat, áttekintő táblázatokat. A beérkező anyagokból elkészíti az egész királyság iskolai és tanügyi állapotára irányuló általános jelentést („General-Uebersicht des Schul- und Studien-Standes des ganzen Königreiches”), amely egyúttal tartalmazza a szakértői észrevételeket, magyarázatokat. A jelentést az év végére elkészítő és benyújtja a belügyminiszter részére. A beérkező jelentésekből és statisztikákból elkészíti a tanügy általános leírását, és összeállítja az éves tanügyi statisztikát, az elkészült anyagot a hivatalos kormányközlönyben teszi a nyilvánosság számára elérhetővé. A tanulmányi részleg a miniszterek tájékoztatásával és azok jóváhagyása mellett időről-időre részt vesz az oktatási és nevelési tanintézetek vizitációjában.

Egyetemes Körzeti Tanács

Az uralkodó *Max Joseph* és a belügyminiszter *Freiherr von Montgelas* nevével fémjelzett, az Egyetemes Körzeti Tanácsok működését szabályozó minisztériumi rendelet 1808. szeptember 15-én került elfogadásra, s egy hónappal később október 26-án jelent meg a hivatalos Királyi Bajor Kormányközlöny hatvankettedik számában. A négy paragrafusból felépülő rendelet egyik leginkább jelentős szakaszát a 4.§. adta, amely mintegy húsz (számozott) viszonylag részletes bekezdésben tárgyalta a szervezet hatáskörét és ellátandó feladatait. A 2.§-nak megfelelően az Egyetemes Körzeti Tanácsok igazgatási hatálya alatt helyezkedtek el szakmai testületként a Körzeti Tanács Tanügyi Bizottsága („Kreis-Kommissariats-Schulrath”), a felsőbb tanintézetek rektorai, valamint a kerületi és helyi tanfelügyelők. Az intézmények tekintetében a Tanács közvetlen, vagy közvetett felügyeletet gyakorol a kerületekben található valamennyi alsó és felső szintű tanintézet, az ünnepnap és ipariskolák, a nyilvános és magán oktatási intézmények, valamint a tanítóképző szemináriumok felett. A hatáskör alól ugyanakkor kivételt élveznek a körzetek fővárosaiban működő gimnáziumok és a líceumok, valamint a fű- és leánytanintézetek, ezek közvetlenül a központi irányítással állnak függőviszonyban.

A 4.§-ban meghatározott feladatai szerint az Egyetemes Körzeti Tanács többek között a Belügyminisztérium részéről érkező általános és konkrét iskolaszabályzatokat, előírásokat, megbízásokat, utasításokat értelmezi és pontosan végrehajtja. Az általános rendeletekben és előírásokban foglaltakkal összhangban irányítójogkört gyakorol a lényeges iskolaügyekben és tanügyi eseményekben, ezzel kapcsolatos tevékenységéről jelentésekben számol be a Belügyminisztériumnak; azokban az esetekben. Döntést hoz az ideiglenes és a határozott időre szóló kinevezések ügyében, meghatározza a tanári fizetéseket, növeli, vagy csökkenti a tanári állományt, gondoskodik a professzorok, tanítók és tanítónők kiléptetéséről és nyugdíjazásáról. Irányítja az újonnan megkezdett iskolaépítési munkálatokat, a Belügyminisztérium részére jelentés formájában szakértői javaslatot készít a szükséges tanintézetek létesítéséről, illetve a meglévő, de feleslegessé vált iskolák és tanintézetek megszüntetéséről. Felügyeli az alapítványok

és állami támogatások célszerű felhasználását az iskola- és tanulmányi ügyekben, pontosan betartja és megköveteli a vagyongazdálkodásra vonatkozó királyi utasításokat, a szakhatóságokkal együttműködve negyedévente áttekinti és ellenőrzi a tanintézetek gazdálkodási tevékenységét, számvitelét; Felügyeli a magánoktatók praxisát és a magántanintézetek tevékenységét, a bizonyítottan szabálytalanul működő magántanítókat foglalkozásuktól eltiltja, jelentős figyelmet fordít a zug-iskolák („Winkel-Schulen”) felderítésére és bezártatására. Különösen a latin iskolák esetében pártolja a hasznos ifjúsági istentiszteletek megszervezését, az alsóbb tanintézetekben pedig szorgalmazza a tanulók által könnyen megérthető vallásoktatás folytatását.

Adatszolgáltatási tevékenysége során a tanítási év lezárásával elkészíti az Egyetemes Körzeti Tanács teljes tanulmány és iskolaügyére vonatkozó igen részletes, kimerítő és körültekintő beszámolóját („General-Bericht”), amelyet elküld a Belügyminisztérium részére. Az aprólékosan megalkotott jelentés alappilléreit a tanintézetek és kerületi tanfelügyelők által negyedévente összeállított tanulmányi és iskolaigazgatósági jegyzőkönyvek, az előírások alapján megszerkesztett intézményi állapotriportok és kimutatás táblázatok („Schul-Standes- und Uebersichts-Tabellen”), valamint a munkájukban kiváló szinten teljesítő tanítók, tanárok, tanfelügyelők és tanintézetek jegyzéke adja. Minden gazdasági év lezárultával összeállítja a körzetben működő oktatási és nevelési intézményre vonatkozó pénzügyi-gazdasági statisztikai jelentését, gyakorlatilag a költségvetést, amelyben kiemeli a jövőre vonatkozó személyi és dologi kiadásokkal kapcsolatos igényeit.

Az Egyetemes Körzeti Tanács tagjai évente személyesen felkeresik az oktatási és nevelési intézeteket, és a tanítóképző szemináriumokat, az éves vizitációkkal összefüggésben két alkalommal a tanítóképzőbe való belépés és kilépés során) megjelenik a tanítójelöltek vizsgáján; a nyilvános oktatásügy meghatározó szereplőjeként az iskolai ünnepek méltóságának, rangjának fokozása érdekében aktívan részt vesz a tanintézetek ünnepein, fogadásain, a tanulmányi vizsgákon, illetve a rendeletekben szabályozott tandíjak odaítélésén, elismerések átadásán.

Összegzés

A német típusú közoktatásrendszer megszervezésében Bajorország úttörő szerepet töltött be. Poroszországhoz, Ausztriához, Badenhez és Württemberghez hasonlóan elsődlegesen porosz mintára már az 1770-es évek végére elkészítette a nagyrészt pietista hagyományok, illetve *Julius Hecker*, *Johan Ignaz Felbiger* hatására a korszerű tanterveket, formai szabályozásokat, illetve 1771-ben elrendelte a tankötelezettséget. A rendszer egészen a 18. század végéig tartalmában változatlan maradt, a tanintézmények, különösen a népiskolák felügyelete, igazgatása a katolikus egyház kezében összpontosult, csakúgy mint az iskolaszabályzatok összeállítása is. Amíg 18. század utolsó negyedében elkészült jogszabályokat más német államokhoz hasonlóan a tanügyben járatos egyházi szakemberek állították össze, addig a tanrendszer főfelügyeletét, keret, formai, és külsődleges tényezőinek szabályozását az állam gyakorolta, addig a tartalmi fejlesztések a katolikus felekezetet illette meg.

Az elsősorban *Heinrich Braun* professzor nevével fémjelzett időszak alapszellemisége, szemléletmódja, értékrendje, koncepciói kutatásunk szerint teljes egészében meghatározták a 19. század első felének népiskolai arculatát. Az államegyházi korszakot részben az irányítás és felügyelet, részben a tartalmi kérdések szempontjából is megváltoztatta a 19. század első két évtizedében lejátszódó események. Maximilian von Montgelas titkos államminiszter alatt a Franciaországgal való politikai együttműködéssel, és a területi gyarapodással járó lunéville-

i békekötés hatására Bajorország a korábnál jelentősebb függetlenségre tett szert, amelynek hatására államformáját tekintve a választófejedelemségből királysággá lépett elő 1806-ban.

A kül- és belpolitikai változások hatására ugyanebben az évben megszervezésre került a Belügyminisztérium, az 1808. évi alkotmány pedig valamennyi egyházi- és oktatásügy igazgatását a Belügyminisztérium kezébe helyezte, két évvel később – Poroszországgal egy időben – az 1808. szeptemberi rendelet a Belügyminisztérium keretében elrendelte a Nyilvános Oktatás- és Nevelésügyi Hivatal megszervezését. Az oktatásügy egészének irányítása ennek köszönhetően az egyházi direktórium kezéből átkerült a minisztérium hatáskörébe. A szervezeti átalakítást megelőzően az állam a korábnál erőteljesebben vette kezébe a népiskolai közoktatás újraszervezésének ügyét. Már a század elején, 1802-ben kibocsátásra került a tankötelezettséget, iskolalétesítést, és a keretszabályokat kifejtő rendelet, ezt követte 1803-ban a nyilvános népiskolai közoktatást céljait, feladatait tisztázó komplex leirat, 1803-ban az ünnepnap és vasárnapi iskolák felállítását megparancsoló ediktum, valamint 1804-be az ipariskolák létesítésére irányuló rescriptum, 1803-ban pedig a kötelező ünnepnap és vasárnapi iskolába járást meghatározó jogszabály.

Az állam tanügyi súlyát érzékeltetve mindemellett 1806. évi rendeletében szigorú feltételekhez kötötte a házi-tanítókat, magántanítókat és a magániskolákat. Részben a Belügyminisztérium felállításával a keretjellegű, elsősorban formai törekvéseket – a feltehetően *Pestalozzi* munkásságának figyelembevételével elkészült – tartalmi szabályzatok, elsősorban az 1806, az 1809. és az 1811. évi – a német fejlődési pálya tekintetében is korszakalkotó tantervek követték. A tantervek a korábbi tantárgyak mellett tartalmazták a rendkívül modernnek számító emberi testtel, emberi lélekkel, az emberiség történelmével, természettörténettel, természetrajzzal, és földrajzzal kapcsolatos tárgyakat, a betegségek megelőzésében fontos szerepet játszó egészségnevelés, valamint a viselkedéskultúra tárgyait is. A tantárgyak mellett több tíz oldalas dokumentáció vonatkozott a tananyagra, és még legalább ennyi a korszerű tanítás-módszer-tanra.

A tantervek életbeléptetése érdekében Bajorország kulcsfontosságúnak találta a minőségi tanító állomány kiképzését, ezért 1808-ban minisztérium rendelettel felállította a Münchener Tanítóképző Szemináriumot, és ugyanabban az évben elkészítette a tanítóképzőkre vonatkozó negyven oldalas rendeletet. A rendszer működésének biztosítékeként összetett irányítási és felügyeletrendszert hozott létre, az 1808-1815 között mintegy nyolc igen összetett jogszabály vonatkozott a Nyilvános Oktatás- és Nevelésügyi Hivatalra, az Egyetemes Körzeti Tanácsok, a Kerületi Felügyelőségek és a Helyi Tanfelügyelőség megszervezésére és munkájára. Az 1815-öt követő időszakban lényeges fejlesztések nem történtek, az 1800-1815 szabályzatok aktualizálása, kisebb módosítása, korszerűsítése játszódtott le. Bajorország mindezt tekintve az 1770–1815 közötti időszakban Európa többi államai számára is minta- és példaértékűen szervezte meg az egyházas szellemiségű, de modern tantárgyakat, és tanítás-módszertant alkalmazó népiskolarendszer államosítását.

Magyarország népiskolai törekvéseinek ismeretében, és báró *Eötvös József* bajor emigrációban töltött éveiből adódóan úgy véljük hazánk sokat vett át Bajorország tanügyi politikájából.